

UNICORNIS

Apotekarsocietetens sektion för farmaci- och läkemedelshistoria

Nummer 3 Anno 2020

Apoteket Korpen Stockholm

Går korpar och senap ihop?

Ja, i detta nummer av Unicornis gör de det. I serien om de svenska kulturapoteken får vi veta mer om Apoteket Korpen i Gamla stan. Jan-Olof Brånstad, Leif H Eklund och Jan Ernberg har sammanställt det mesta om det anrika apoteket.

Och vi får i ett reportage från Medicinhistoriska muséet i Uppsala en inblick i hur det är att göra klassisk apoteks-senap, med recept och allt. Sektionens ordförande Nils-Otto Ahlin gjorde senap för första (?) gången ...

Vidare ger Arne Modess fler personliga glimtar ur ett yrkesliv som reparatör på läkemedelsföretaget Ferrosan i Malmö, den andra delen av fyra.

Och vi får det senaste från projektledare Annika Wickman vad gäller händelseutvecklingen av framväxten av det nya muséet på Wallingatan.

En hel del att läsa nu när det blir mörkare kvällar och vi går mot juletid. Vi får hoppas att tomten får komma i dessa pandemitider ...

Till sist; En God Jul och vi får hoppas på ett normalt nytt år!

Thony Björk
Redaktör

Utgivningsplan Unicornis år 2021

Nr	Manusstopp	Utgivning
1	15 februari	mars
2	15 maj	juni
3	15 september	oktober

På gång i sektionen

Hösten står för dörren men den pågående pandemin pågår fortfarande runt om i världen. Sektionen har haft ett virtuellt möte den 31 augusti där några av oss var på plats på Wallingatan 26. Karin Meyer är från och med nu adjungerad till sektionens styrelse vilket innebär att vi har en direkt kontakt med ledningen för Apotekarsocieteten. Vi beslutade på mötet att ställa in det planerade årsmötet den 15 november och i stället genomföra det digitalt då Covid-19 knappast har försvunnit från vår omgivning. Årsmöteshandlingar kommer att skickas ut till de som inte har mejladress och alla andra kommer att få mejl under mitten av oktober. De föredrag som var inplanerade skjuts på framtiden.

Annika Wickman redovisar status i det pågående arbetet med att renovera apoteksmuséet på annan plats i detta nummer. Ett möte med övriga sektioners ordförande är inplanerat till den 18 september där vi kommer att diskutera möjligheter till synergier mellan de olika sektionerna.

Karin Meyer är numer kontaktperson för apoteket Svanen i Lund och hon meddelade att vänföreningen "Svanens vänner" undersökt möjligheten att under 2021 ansöka om medel från två stiftelser. Vi får hoppas att hotet mot apoteket Svanen är undanröjt även om det på sikt fortfarande känns osäkert.

Jag hoppas att ni alla är vid god hälsa och att ni uppskattar innehållet i detta nummer av Unicornis. Jag får också passa på – även om det känns väldigt tidigt – att önska er alla en God Jul och ett Gott Nytt År då detta är det sista planerade numret för i år.

Nils-Otto Ahnfelt
Ordförande
Sektionen för Farmaci- och

Unicornis

utges av Sektionen för
farmaci- och läkemedelshistoria
Box 1136, 111 81 Stockholm

Redaktionskommitté:

Thony Björk, redaktör, thony.bjork@gmail.com

Ola Flink, flink.ola@gmail.com

Anders Cronlund

Karin Meyer, ansvarig utgivare

Susanne Henriksson, layout

A Apotekarsocieteten

© Apotekarsocieteten Sektion för farmaci- och läkemedelshistoria

Innehåll

Går korpar och senap ihop?	2
På gång i sektionen	2
Rapport från museiprojektet	3
Apoteket Korpen i Stockholm	4
Årstafabriken läggs ner efter närmare 60 år	7
Det var bättre förr – eller, hur var det? Del 2	10
Senapstillverkning på Medicinhistoriska muséet i Uppsala	13

Rapport från museiprojektet

I karantäntidens tystnad yr dammet. I museet på Wallingatan är vi få som är verksamma men det händer en hel del. Vid sidan av den vanliga hanteringen av frågor från allmänheten och frågor från museer och apotek om lån, fokuserar vi nu på fyra olika projekt. Eftersom jag som är projektledare för utvecklingsprojektet endast arbetar två dagar i veckan får jag outhärlig hjälp av ett antal personer.

Inventering

För det första håller sektionens ordförande Nils-Otto Ahnfelt i en inventering av gamla läkemedel som förvaras i museet. Till sin hjälp har han flera personer med expertkunskap som på sin fritid engagerat sig i projektet.

Museiföremålen blir tillgängliga online

För det andra har vi en klippa på Västerbottens museum. Där har Erik Damber överfört museets äldre databaser över föremål och fotografier till ett nytt samlingsförvaltningssystem. Systemet heter Sofie och har den fördelen att man nu kan administrera samlingen online och även snart visa upp föremål och kataloguppgifter i ett sökbart externt gränssnitt, likt en webbsida. Jag gör en första kontroll av samtliga tusentals poster i det nya systemet för att justera mot de äldre databaser vi nu lämnar bakom oss. Framöver kommer jag be er medlemmar om hjälp för att den information vi har om föremålen ska bli så fullständig och riktig som möjligt.

En fotostudio på bottenplanet

Det leder oss till den tredje punkten. En databas som Sofie blir fullt funktionell först när det finns digitala bilder på föremålen. Som ni säkert hört sökte jag ett bidrag hos Riks-

antikvarieämbetet i våras och vi fick en större summa pengar för just detta ändamål. Syftet är att ta bra fotografier på så många föremål som möjligt och lägga upp på vårt online-system Sofie. Dessa fotografier kommer även visas i framtida utställningar, publikationer och marknadsföring samt vara synliga på exempelvis Digitalt museum.

En lycka är att vi kunnat anlita den skicklige fotografen Jörgen Ahlström. Han bor i kvarteret och jobbar vanligen utomlands. Karantänen satte käppar i hjulet för hans resplaner och istället har han med professionalism och entusiasm åtagit sig att fotografera museiföremålen. Nu har han under några dagar fotograferat flera hundra föremål, och arbetet rullar på de närmaste veckorna. Jörgen arbetar på museet när jag är där, på måndagar och fredagar, så att jag kan bära fram föremål till den tillfälliga studio vi byggt upp i museet. Vi har köpt in speciella rengöringsredskap ämnade för föremålsvård och ger föremålen en välbehövlig avdampning med mjuk borste i samband med fotograferingen.

Ett renoverat museihus

Avslutningsvis arbetar jag parallellt med detta med att tillsammans med andra på Apotekarsocieteten planera museihusets renovering och museets framtida profil. Sektionens Birgitta Davidson är här en klippa i att förena tidigare utredningar med nytänkande. Vi hoppas att många av er i sektionen framöver kommer att bli engagerade och hjälpa till i detta spännande projekt!

Annika Wickman

annika.wickman@apotekarsocieteten.se

Exempel på nytagna fotografier. (Foto: Apotekarsocieteten)

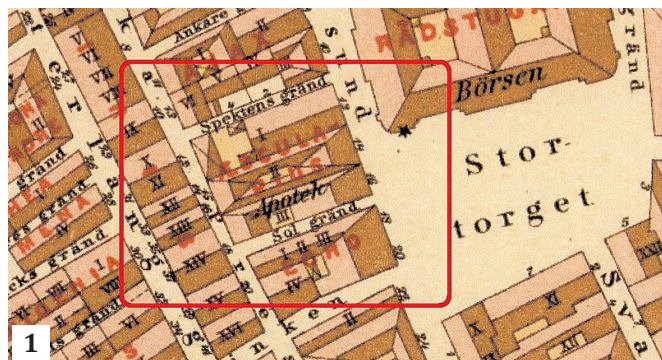
Apoteket Korpen i Stockholm

Apoteket Korpen är ett av Stockholms äldsta i drift varande apotek beläget i hörnet Västerlånggatan 16 / Storkyrkobrinken 7 i Gamla stan Stockholm. Dit kom apoteket efter att ha haft lokaler på fyra andra adresser i Gamla stan sedan starten 1677.

Apotekets förhistoria

År 1674 fick den tyskfödde apotekaren Jürgen Brandt (kemisten Georg Brandts far känd för upptäckten av kobolt) Karl XI:s privilegium att öppna ett apotek med namn Örnen på Södermalm i Stockholm. Brandt kom från Holstein och hade en god apotekarutbildning. I Sverige hade han några år varit apotekare hos rikskansler Magnus de la Gardie vilken rekommenderade honom hos Karl XI till privilegiet på ett apotek. Verksamheten gick dock dåligt varför Brandt ansökte hos änkedrottning Hedvig Eleonora av Holstein-Gottorp om att få flytta apoteket till en mera centralt belägen plats i Stockholm, nämligen Stortorget på Stadsholmen (Gamla stan).

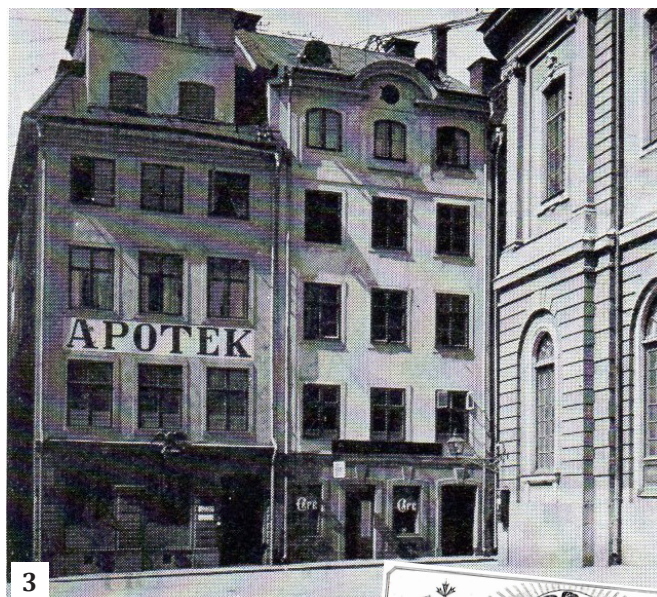
År 1678 öppnade Brandt sitt nya apotek i Bosellska huset vid Stortorget. I närheten hade först Slottsapoteket och därefter Apoteket Morianen legat (Stortorget 14) under åren 1673–1678. (Bild 1 och 3)

År 1690 förvärvade Brandt tillsammans med sin kusin ett järnverk beläget i Riddarhyttan, Skinnskatteberg kommun, där han började experimentera med metallurgi. Under 1690-1692 hade han överlåtit driften av apoteket till sin gesäll, den tyskfödde apotekaren Gottlieb Fichtelius (död 1733). Fichtelius fick 1692 privilegiet på apoteket som han innehade fram till 1721. Fichtelius var i början av 1700 en av tre apotekare i Stockholm som hade hand om Apotekarsocietetens kansli. Fichtelius hade också uppdraget att examinera provisorier. Fichtelius tillhörde tyska församlingen i Stockholm och blev även dess föreståndare för församlingen.

Han sålde apoteket år 1721 till Hindrich Ludvig Dowe för 18 000 daler kopparmynt (ca. 830 000 kr idag). Dowe flyttade apoteket till grannfastigheten Stortorget 16. (Bild 1 och 3)

Bilden visar huset (nr.16) vari Apoteket Korpen var inrymt 1721-1924. I huset till höger låg Apoteket Morianen 1673-78.

3

Omkring 1725 bytte apoteket namn till Förgyllta Korpen och 1859 till bara Korpen. Apotekets signum blev då som nu en förgylld korp som håller i eskulapstaven (en av en orm omslingrad stav och symbol för läkekonsten) i sina klor. (Bild 4 och 5)

5

4

Under apotekare Doves sista år som innehavare lät han sin provisor Johan Scharenberg förestå apoteket. Dowe dog 1754 och i testamentet tillförsäkrades Scharenberg rätten att köpa såväl apoteket som fastigheten av sterbhuset.

År 1768 fick C.W. Scheele plats på apoteket som pharmacie studiosus, närmast motsvarande receptarie, men han hade tänkt sig arbeta som laborant. Det blev därför inte mycket tid över för forskning. De mörka lokalerna försvårade dessutom genomförande av experiment. Trots att han bara hade en solbelyst fönstersmyg att göra experiment i gjorde han där den viktiga upptäckten att olika delar av solspektrum verkar med olika kraft på reduktionen av klorsilver. Redan efter två år flyttade Scheele till Upplands Vapen i Uppsala där han fick anställning som laborant och därigenom ökade möjligheter att fortsätta sina egna forskningar.

6

Under åren 1782 till 1785 användes apoteket som sammanträdeslokal inte mindre än 46 gånger av Apotekarsocieteten som saknade egna lokaler.

Bild 6 visar interiörer från Apoteket Korpen 1893. Disken har en skiva av Kolmårdsmarmor och var försedd med svängda balustrader. Vid recepturen fanns fyra arbetsplatser. Låd och hyllfacken var i mahogny.

På en karta från 1733 fanns då förutom Korpen ytterligare fyra apotek i »Staden«, nämligen Cronan, Engelen, Markattan och Svanen. På Norrmalm låg dessutom Lejonet, Morian och Biörn och på Södermalm Enhörningen.

I början på 1900-talet hade antalet apotek i Gamla stan reducerats till tre, nämligen Korpen vid Stortorget, Engeln vid Kornhamnstorg och Kronan vid St. Nygatan. Det minskade befolkningsunderlaget i Gamla Stan ledde till att Korpens affärer inte var särskilt lysande. Korpens arrendator från 1915 var Axel Gezelius. Han hade redan 1888 tjänstgjort som elev på Korpen och fick sitt privilegiebrev nyårsafton 1921. Han var den förste apotekaren som pensionerades från apoteket Korpen 1937. (Pensionssystem för apoteks innehavare tillkom 1935).

I anslutning till att Kronan blev ledigt ansåg stadsfullmäktige att Kronan borde flyttas till Vasastaden och att Korpen borde inrymmas i mer ändamålsenliga lokaler i Gamla stan. Som exempel på de otidsenliga lokalerna var att nattvaktssrummet endast var 3,4 kvadratmeter som bara hade utrymme för en säng och ett väggskåp, det saknades eldstad och hygienutrymmen. På grund av detta slapp Korpen ha öppet på natten från 1922.

Medicinalstyrelsen godkände ritningar på ett nytt apotek på Västerlånggatan 6 hörnet av Salviigränd 1924. Apoteket flyttade på sin 250-årsdag till f.d. Hotell Östergötlands kafé efter en omfattande och dyrbar omvandling av lokalerna. Hyllor och diskar var av bonad flammig björk med inläggningar av olika träslag i form av löv, ränder, gifttecken. Inredningen utfördes av Nordiska Kompaniet efter ritningar av arkitekt T. Lindberg. (Bild 7)

7

Officinen 1924.

8

Apotekets nuvarande läge

Efter kriget hade apotekets verksamhet ökat i omfattning och lokalerna hade blivit otillräckliga. Ritningarna för de nya apotekslokalerna godkändes av Medicinalstyrelsen 1948. Ny adress blev Västerlånggatan 16 där apoteket fortfarande ligger.

Det nuvarande apotekshuset, Adlerschiöldska huset, är byggt omkring 1640. Det var fyra våningar högt och troligen uppfördes det av den kände byggmästaren Hans Bartels. Huset byggdes om under 1700-talet och fick sitt nuvarande utseende efter en ombyggnad 1875 av arkitekt E. Jacobsson. Varken huset eller apoteket har genomgått någon större ombyggnad sedan apoteket flyttade in 1948. Det mesta av inredningen från Västerlånggatan 6 flyttades med och anpassades till de nya lokalerna.

På fasaden ovan fönstren finns en förgylld text "APOTEKET KORPEN" (Ingress bild). I skyltfönstren finns skärmar av trä med texten "APOTEKET KORPEN". (Bild 8)

9

10

Apoteket har ingång från Västerlånggatan och Storkyrkobrinken med gemensamt vindfång. (Bild 9) Vindfånget är liksom all inredning utförd i björk och har dörrar med glasrutor och fyllningar med inläggningar. Morteln övertogs från Apoteket Engeln när det lades ned.

Inredningen är i stor del oförändrad efter den har flyttats från Västerlånggatan 6 och anpassats till den nya lokalen. Hyllfack avdelas genom regelbundet placerade smala skåp, vars dörrar pryds av intarsia med bland annat Merkuriusymbolen (sedan 1817 det för Sverige unika gifttecknet) utfört i björk. (Bild 10)

På hyllorna står idag ståndkärl från början av 1920-talet. Under hyllorna finns skåp och lådfack. Allt utfört i brunpoletrad björk. (Bild 11, 12)

Hyllorna har fått glasluckor och disken är delad av en plexi-

11

Officinen ca 1992.

12

Officinen ca 2017.

glasskiva. Disken är ursprunglig och av björk med marmorsockel och marmorsockel. Två recepturer i massiv björk står placerade mitt på golvet. Lamporna i taket är nyttillverkade i samma stil som de som fanns på det gamla apoteket. Under bänken mot fönstren finns ett stort antal lådfack. (Bild 13)

Nytt är det fina glastaket. (Bild 14) Flyttades till Korpen 1992 från stadsmuseets samlingar. Har tidigare varit tak på Ryös antikvariat på Malmskillnadsgatan som revs på 1960-talet.

På en vägg i kundutrymmet finns dricksfontän med en korp och en slingrande orm av brons. Konstnär okänd. (Bild 15)

Vid sidan av fontänen fanns en tavla med alla innehavares namn och år från 1674 till 1966. Tavlan var ursprungligen en gåva från fru Gezelius till sin man på hans 50 års dag 1919. Tavlan har senare kompletterats med namn på innehavare fram till 1966. (Bild 16)

En praktmortel av guldhaltig malm beställdes till Korpen 1694 och var placerad i apotekets förstuga, försvann från apoteket och hamnade så småningom på Väsby slott och återköptes av Axel Gezelius 1921. (Bild 17)

2010 genomfördes en ombyggnad så att två rum som ligger mot Västerlånggatan omvandlades till en egenvårdsavdelning på ca 52 kvadratmeter. I fonden syns officinen. (Bild 18)

Riksantikvarieämbetet svarade 1979 på en skrivelse från Apoteksbolaget angående en ev. ombyggnad av apoteket:

Inredningen i apotekets kund och officinlokal är i stort sett oförändrad sedan 1924 och utgör ett representativt exempel på 1920 nyklassicism. För att det kulturhistoriska värde apoteksinteriören representerar skall kunna tillvaratas vill ämbetet att inga åtgärder som väsentligt förändrar interiörens karaktär eller medför ingrepp i apoteksinredningen genomförs utan kontakt med Riksantikvarieämbetet och stadsmuseet i god tid innan arbete startas.

Referenser:

- Nordholm, Uno; Härdelius, Margareta: Apoteket Korpen Gamla stan 300 år. Särtryck Svensk Farmaceutisk Tidskrift Stockholm, 1974.
- Wikipedia: Apoteket Korpen
- Stockholms Stadsmuseum: Undertak av glas Gamla Stan 1994–95.
- Riksantikvarieämbetet, Apotek i Sverige en kulturhistorisk inventering 1980:1

Jan-Olof Brånstad, janolofbranstad@gmail.com

Leif H Eklund, leif.h.eklund@gmail.com

Jan Ernberg, jan.ernberg@home.se

Fotografer: Författarna och Nils-Otto Ahnfelt.

13

14

15

16

17

18

Apoteket Sälens distriktslaboratorium i Årsta svarade för ACO:s tillverkning av bl a hostmixturer och tabletter.

Årstafabriken läggs ner efter närmare 60 år

Arstafabriken, ACO Läkemedels Stockholmsfabrik, Apoteket Sälens distriktslaboratorium, dlab P, Recips Stockholmsfabrik är några av namnen på den läkemedelsfabrik i Stockholm som nu går i graven efter närmare 60 år sedan starten 1963. En anseilig tid för en läkemedelsfabrik där både teknologi, produktivitet och GMP utvecklats avsevärt under industriellt expansiva år. Fabriken ligger i ett bostadsområde mitt inne i Årsta, en närförort strax söder om Stockholms innerstad, varför en pensionering inte har varit oväntad. Årsta-fabriken har haft en rad olika ägare under dessa år och är ett bra exempel på svensk läkemedelshistoria i miniatyr, från apotek till miljardindustri.

Distriktslaboratoriet vid apoteket Sälén på fyra olika adresser under 25 år

Man får gå tillbaka till 1914 då apotekens monopol på tillverkning av läkemedel upphörde och en konkurrerande läkemedelsindustri började utvecklas får att förstå bakgrunden till Stockholmsfabrikens uppkomst. Tillverkningen på apotek utgjorde under tiden fram till 40-talet fortfarande en mycket stor andel av apotekens försäljning, men konkurrensen från industrin ökade hela tiden under seklets första decennier. Efter ett förslag från Stockholms laborantklubb, som var en sammanslutning av labapotekare, fattade Apotekarsocieteten 1939 beslut om att ta upp konkurrensen med industritillverkade läkemedel genom att starta det som senare kom att kallas ACO-rörelsen. Varumärket ACO (Apotekens

Inläggning av tabletter.

Composita) registrerades samtidigt och Apotekens kompositions-laboratorium (ACO-laboratoriet) inrättades, som för ett urval av befintliga preparat skulle utarbeta monografier som lämpade sig för standardisering att säljas under varumärket ACO. Även standardisering av förpackningar och förpackningsstorlekar ingick i laboratoriets uppdrag. Apotekare Sven Söderlundh var på halvtid laboratoriets första föreståndare. Vid denna tidpunkt fanns inget intresse, åtminstone inte uttalat, för en centralisering av tillverkningen utan i första hand en ambition att genom ACO-laboratoriets arbete och rådgivning öka kvalitén på apotekens egna tillverkning.

Hostmixturer var en stor produktgrupp i ACO-sortimentet. Här en bild från en inläggninglinje på apoteket Sälens distriktslaboratorium i Årsta.

Parallellt med detta påbörjades en upprustning av apotekens laboratorier och bl a tablettmaskiner och extraktionsapparaturs anskaffades av många apotek. Men redan efter några år insåg man att det inte var praktiskt genomförbart eller ekonomiskt försvarbart med så kostnadskrävande apparatanskaffningar. ACO-laboratoriet föreslog då en distriktsindelning med apoteken fördelade på 25 distrikt och utse ett apotek i varje distrikt med särskilt välutrustat laboratorium (distriktslaboratorium) med uppgift att svara för viss preparat-tillverkning och där apoteket var intresserat av en sådan uppgift. Apotekarsocieteten beslöt i juni 1945 om inrättande av 23 distriktslaboratorier, varav ett av dessa var Apoteket Sälén på Götgatan 79 i Stockholm med Axel Carlsen som apoteksinnehavare. I maj 1946 var d-labs-verksamheten igång. Man tillverkade inte bara ACO-preparat från den sk ACO-handboken utan även preparat från farmakopén (Ed XI), MB, AF och andra formelsamlingar. Apoteken förutsattes även fortsättningsvis tillverka enklare beredningar och d-labben huvudsakligen tillhandahålla preparat som erfordrade dyrbara apparatur och var mer komplicerade att tillverka. Varje d-lab var mer eller mindre komplett och hade möjligheter av att tillverka ett brett preparatsortiment, men under förutsättning att man hade en minsta årsproduktion per beredningsform (t ex minst 1 kg torra extrakt, 3 kg tjocka extrakt, 10 kg flytande extrakt, 2 kg plåster eller 30 000 tabletter). Man åtog sig även mer komplicerade ex tempore-beredningar. D-labben hade ansvar för att leverera produkter som efterfrågades inom sitt distrikt. Apoteket Sälén levererade inledningsvis till "Stockholms södra distrikt". En ny apoteksinnehavare, Gustaf Swärd, utsågs i slutet av 1946.

Apoteket Säléns distriktslaboratorium, liksom övriga d-lab var inledningsvis inrymda i apotekets egna lokaler, men med de nya, mer omfattande uppgifterna gjorde att lokalerna snabbt blev för små. Säléns d-lab flyttade 1950 till större lokaler på Åsögatan och Blekingegatan i Stockholm, som låg i närheten av apoteket. Men redan fem år senare 1955 flyttade man igen till en inköpt industrifastighet i Hammarby industriområde i Stockholms södra förorter på Hammarby Fabriksväg 53. Den totala ytan, som man kunde disponera för d-labs-verksamheten var 750 m². Man hade då fortfarande en bred tillverkning av allehanda beredningsformer.

Apotekare Gösta Tärnroth anställdes 1957 som lab-apote-

kare och kom att förestå Säléns d-lab tills ACO Läkemedel AB bildades och utsågs därefter till fabrikschef från 1 jan 1971. Gustaf Swärd kvarstod som innehavare av apoteket Sälén och dess d-lab till 1960 då han efterträddes av Sven Söderlundh, tidigare bl a föreståndare för ACO-laboratoriet.

Årsta-tiden närmare 60 år

Behovet av nya och större lokaler ökade och som det står i ett referat i SFT: "Apotekarsocieteten direktion godkände vid sitt sammanträde 17-18 september 1963 att det till Sälén knutna d-labbet flyttades till en nyuppförd industrifastighet på Bränningevägen 10", dvs den fabrik som nu upphör. Totala ytan i Årsta var 4 000 m². Man hade vid starten 85 anställda, varav 41 på distributionsavdelningen. Distriktet som d-lab levererade sina produkter till hade ökat avsevärt i och med att antalet d-lab minskat från de ursprungliga 23 till 13. I personalen hade man 4 apotekare och 5 receptarier.

Apotekarsocieteten med ACO-laboratoriet (uppdelat 1953 i Apotekarsocieteten planeringsavdelning resp. laboratorieavdelning under den nyinrättade Tekniska huvudavdelningen med en nämnd som styrelse) hade alltsedan d-lab-organisationens tillkomst och till den upphörde 31 dec 1970 ständigt försökt åstadkomma en centralisering och därmed rationalisering av verksamheten, både av ekonomiska men lika mycket av kvalitetsmässiga skäl. Ofta mötte detta ett starkt motstånd från de enskilda d-labben, som slog vakt om sitt eget d-labs revir och motståndet kvarstod under alla år d-lab-organisationen existerade även om den Tekniska huvudavdelningens inflytandet över d-labben ökade avsevärt under 60-talet. Men självklart gjordes rationaliseringar. I samband med flyttningen till Årsta centraliserades extrakttillverkningen till d-lab P, som var Säléns d-labs bokstavsbezeichnung inom d-lab-organisationen. Detta medförde inte bara att tillverkningen av alla extrakter, utan även av alla preparat där extrakt ingick som halvfabrikat, överfördes till Årsta. På flytande tillverkningssidan tillkom hostsiraper som Cocillana-Etyfin, Efedrin komp, Kvillaja mixtur m fl., alla storvolympreparat. Senare förlades även tillverkningen av tabletter och dragéer med undantag för ett 30-tal tablett-preparat till d-lab P. Alla tabletter utom Magnecyl, Magnecyl-kodein och Pentymal centraliserades. Trots rationaliseringar och centraliseringar var sortimentet mycket omfattande på flertalet d-lab. Under 60-talet tillkom en rad produkter i sortimentet, bl a många tabletter som förlades för tillverkning på d-lab P. Det var ofta kopior av läkemedelsindustrins produkter t ex Meproamat, Prednisolon, Digoxin, Acocillin samt en del egenutvecklade produkter som t ex Etulos, Noskapin, Natriumflorid, alla utvecklade på ACOs nya forsknings- och utvecklingslaboratorium i Solna, som öppnade 1964.

Tidigare hade preparat som tillverkades på apotek inkl d-lab inte behövt registreras, men med den nya läkemedelslagstiftningen från 1964 måste alla icke-officinella läkemedel registreras som farmaceutiska specialiteter, inalles ett 60-tal ACO-produkter vilket medförde ett omfattande dokumentationsarbete.

Med ACO Läkemedel under nästan 25 år

Antalet d-lab minskade successivt från 23 till 8 då apoteken den 1 januari 1971 förstatligades och sammanfördes under Apoteksbolaget. Sex d-lab, däribland Sälén (d-lab P), avskildes från moderapoteken och kom att tillsammans med Apotekarsocieteten Tekniska huvudavdelning och delar av dess

planeringsavdelning och laboratorium bilda det nya ACO Läkemedel AB, inledningsvis som ett dotterbolag till Apoteksbolaget. De två kvarvarande d-labben blev serviceapotek för apotekens behov av ex tempore-beredningar. Redan 1972 flyttades ägarskapet för ACO Läkemedel AB till KabiVitrum-koncernen, som ingick i Statsföretag sedermera Procordia. Apoteksbolaget tog samtidigt över två av sex kvarvarande enheterna och från 1972 bestod ACO Läkemedel av fyra av de modernaste och mest välutrustade enheterna och som anpassat sin tillverkning till de nya GMP-föreskrifterna. Ett av dessa fyra enheter var således det tidigare Sälens d-lab, nu benämnt ACO Läkemedel, Stockholmsfabriken.

Succesivt från 60-talet hade utrustningen på Stockholmsfabriken moderniserats och tillverkningen rationaliserats. De ökande produktionsvolymerna krävde större blandare, vilket innebar degblandare av olika storlekar. Vid granulering ersatte maskiner (Diaf, Manesty, Frewitt) de tidigare manuella metoderna. Excenterpressar (tex Diaf) kompletterades med rundlöpare (Manesty D3, Fette R20, R24 Lilian Eifel). Nya metoder, som ibland möjliggjorde direktkomprimering infördes utan tids- och energikrävande granulering. Degblandarna ersattes där så gick av snabba intensivblandare. Svävtorkar, nya och större rundlöpare, system för filmdragering, som ersatte sockerdragering och automatiska förpacknings- och etiketteringsmaskiner installerades. Värt att notera är att ACO Läkemedel vid starten 1971 var den volymmässigt största företaget på den svenska läkemedelsmarknaden.

Som första VD för ACO Läkemedel utnämndes Lars-Einar Fryklöf, tidigare chef för Tekniska huvudavdelningen inom Apotekarsocieteten. Till fabrikschef för ACO Läkemedels Stockholmsfabrik utsågs Gösta Tärnroth, som tidigare varit chef på Sälens d-lab P och anställd där sedan mitten av 50-talet. Han kvarstod som fabrikschef till sin pensionering 1982 då apotekaren Sture Nordberg, tidigare Astra och Kabi, tillträdde som ny fabrikschef. 1990 tillträdde civilingenjören Thomas Eldered som fabrikschef.

I och med ACO Läkemedels huvudmannaskap för Stockholmsfabriken omvandlade den succesivt till en renodlad tablettfabrik och förblev det tills fabriken nu läggs ner 2020.

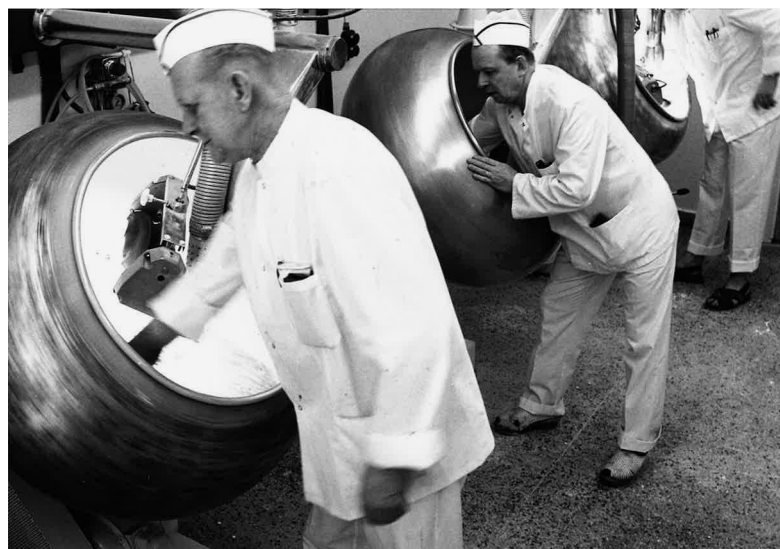
Under ACO-tiden präglades verksamheten av modernisering, rationalisering, nyprodukt lanseringar, produktbyten, legotillverkning för KabiVitrum osv. Huvudmannaskapet för ACO Läkemedel och därmed Årstafabriken flyttades till KabiVitrum, Kabi, KabiPharmacia och Pharmacia som dotterbolag allteftersom KabiVitrum-koncernen omorganiserades eller fusionerades med andra bolag. ACO hade också några år av självständighet på 80-talet, men förvärvades och inlemmades slutligen i Kabi 1988. Fabriken sista hemvist inom koncernen var Pharmacia Therapeutics.

I början av 90-talet påbörjades en strukturomvandling inom KabiPharmacia-koncernen och ett beslut fattades om nedläggning av Stockholmsfabriken och en utlokalisering av tablettproduktionen till en av koncernens fabriker i Italien.

Recip/Recipharm i 25 år

Thomas Eldered som var fabrikschef på anläggningen sedan 1990, och Lars Backsell som var affärsområdeschef för Pharmacias egenvårdsprodukter (OTC) såg potentialen i anläggningen och genomförde 1995 ett s.k. Management Buy Out (MBO) och bildade Recip AB (det ursprungliga Recip AB hade förvärvats av Kabi 1965, men var vilande sedan 1987). Då nya Recip bildades hade man 140 medarbetare, 220 miljoner kr

i omsättning och ett 20-tal egna produkter som man övertagit som en del av MBO-affären. Apoteket AB var bolagets främsta kund. Thomas Eldered och Lars Backsell har utgjort bolagets ledning och bytt av varandra som VD och bolagets ordförande. Bolaget hade ett avtal om legotillverkning av de av KabiPharmacias produkter som skulle flytta till Italien, men överflyttningen dröjde och sköts upp upprepade gånger. Samtidigt påbörjades en egen utveckling av nya produkter. Man fick även nya kontraktstillverkningsuppdrag. Genom förvärv av ytterligare fabriker med möjlighet till produktion av andra beredningsformer förstärktes bolagets produktionskapacitet ytterligare och varumärket Recipharm skapades 2001 för bolaget kontraktstillverkningsdel. 2008 såldes Recips hela produktportfölj, c:a 40 produkter och även varumärket Recip till MEDA. Bolaget, bytte nu helt till namnet Recipharm, koncentrerade sig enbart på kontraktstillverkning och förvärvade succesivt ytterligare ett stort antal produktionsanläggningar i andra länder. 2014 börsintroducerades bolaget på Stockholmsbörsen. Samtidigt som man nu lägger ner Stockholmsfabriken firar man i år sitt 25-årsjubileum

Länge behölls de manuella procedurerna vid sockerdragering av tabletter, vilken ställde stora krav på handverkskicklighet hos den arbetande.

sedan starten. Bolaget hade 2019 en omsättning på 11 miljarder kr och har idag ett börsvärde på c:a 15 miljarder kr.

Stockholmsfabriken/Årstafabriken är ett spännande exempel på hur verksamheten på ett enskilt stockholmsapotek från 1945 kan växa, först som d-lab i 25 år, därefter inom ACO Läkemedel i närmare 25 år och nu inom Recipharm under 25 år och med fabriken som startgrodd nu utvecklats till en miljardindustri.

Man kanske inte behöver påminna om att flera andra av våra mest framgångsrika läkemedelsindustrier har haft apotek eller apotekare som sitt ursprung eller initiativtagare.

Källor:

- Svensk Farmaci under 1900-talet, Rune Lönngren m fl (1999)
- ACO-rörelsen och Distriktlaboratoriernas Intresseförening, L-G Kinnander m fl (1999)
- Svensk Farmaceutisk Tidskrift, L-E Fryklöf (volym 97, nr 12, 26-29 1993)
- Recipharms hemsida, www.recipharm.com; m fl källor

Ola Flink

Del 2:

Det var bättre förr – eller, hur var det?

I en serie om fyra artiklar får vi följa Anders Modess personliga minnen från sin tid i läkemedelsföretaget Ferrosan i Malmö. Här kommer andra delen.

Flytande avdelningen

Det vi kallade flytande avdelningen var egentligen tillverkning och förpackning av flytande produkter liksom salvor och krämer. Några av produkterna var Quilla Simplex, Beviplex, Idominsalva, Renalys med flera.

I skåpet på "orena" sidan förvarades alltid en flaska med stärkande Beviplex. Om jag inte minns fel så innehöll den 12 procent alkohol. En liten plastmugg med denna vitamin var en bra start på dagen. Flytande avdelningen var inte jättepopulär bland oss reparatörer. Det var kladdigt och kletigt. Däremot var det ett litet gäng operatörer som jobbade där, så det blev mer familjärt.

Min första dag tillbringade jag där tillsammans med en äldre reparatör, Kalle Ljung. Avdelningen hade de två mest frispråkiga biträdena, så jag tror jag gick med en mindre rodnad på kinderna flera gånger den dagen. Men man vände sig.

Eftersom det var en aseptisk tillverkning var hygien en viktig redan på den tiden. Efter avslutad produktion kördes alla rörledningar och tankar med ånga. Det var duktigt heta maskiner man sedan fick ge sig på att ställa om.

Fyllningsmaskinen hade glascylindrar med kolvar inuti som fick bytas ut och sedan ställas in till lämplig volym. I denna maskin kördes en massa olika produkter. Vi körde de flytande medicinerna liksom jod (Jodopax) och schampo. Allt i en salig blandning, så det gällde att det blev rent. Rengöringsvalidering var ej uppfunnet än. Det hände att glascylindrar eller slangar sprack läck under produktionen eller att flaskor krossades. Det var inte så kul att ta om hand. Då kom vattenslangen fram, och så åkte man på att smörja vissa komponenter igen.

Schampot var en rolig produkt. Det var framtaget som en produkt för barn, då det inte skulle svida i ögonen. Problemet var bara att Barnängen kom ut med ett schampo med samma egenskaper före. Dessutom billigt. Vad gör man då? Jo, man ändrar namnet till Dogevit hundschampo. Till sina hundar har ju alla råd att betala mer än för sina barn! Det blev en god försäljning på den produkten. En annan bra grej var att man tog dunkar med schampo för eget behov (det var tillåtet att ta resterna i fyllningsmaskinen). Vi visste ju att det var utvecklat för människa. *Det var bättre förr.*

Renalys tillhörde flytande avdelningen men låg i en annan byggnad. Det var en vätska (destillerat vatten och koksalt) som användes för dialys av njurar. Det fylldes i 25 eller 10-liters dunkar. Var en fullständigt hopplös produkt eftersom allt rostade som den kom i kontakt med. Tankar och rör var visserligen i rostfritt material men inte resten. Saltet gav sig till och med på väggar och golv. Det var dessutom en tung hantering att lyfta dunkar mellan fyllning och lastpallar. Den produkten saknades inte då den försvann till någon annan.

Idominsalva

Till flytande avdelningen hörde även tillverkning och förpackning av salvor och krämer. Den klart största produkten var Idominsalva. Den var relativt enkel att tillverka. Större delen var vaselin, men den innehöll också lite zink och vitaminer. Det stora vaselininnehållet gjorde att man kunde använda den till mycket. T ex var den utmärkt att smörja gångjärn i dörrar med.

Idomin tillverkades i stora mantlade kokgrytor. Det gällde att varmhålla produkten så att den flöt lätt. Den fick dock inte bli för varm eftersom den då skvätte under fyllning. Tubfyllaren var mycket gammal och den matades manuellt vilket betydde att man fick sätta in tomma tuber i den under tiden maskinbordet roterade. I olika stationer veks tuben igen.

Ett problem var att ibland fick man en liten svans i fyllningsmunstycket som kunde göra att tuberna blev kladdiga på utsidan. Denna svans blev vi reparatörer mästare på att ta bort "flying". Dvs vi stannade inte maskinen. Idag hade det vara störtförbudet att över huvud taget använda maskinen utan att stora skyddsanordningar monterats. Då var vi inne med händerna bland farliga rörliga delar. Att allas fingrar finns i behåll idag kan vi nog vara glada för.

Efter fyllningsmaskinen kom tuberna ut på ett band. Här tog en operatör tuben och la den vid en inmatningsmekanism till en kartonneringsmaskin. Reglerna då som nu var att man inte fick ha klocka på sig. En incident inträffade då jag var närvarande. Operatören fastnade med klockremmen i inmatningsarmen. Hennes arm åkte fram och tillbaka ett flertal gånger innan jag hann fram och nödstoppade maskinen. Ingen skada uppstod, men hon blev duktigt rädd och använde nog inte klockan mer efter detta.

En annan sak vi reparatörer hade att göra då vi arbetade med förskjuten arbetstid var att vakta så att inte kokgrytan tömdes. I så fall drog pumpen luft. Den tidens pumpar klarade inte torrkörning utan då fick man ett litet helvete med att värma salva med varmvatten och späda pumpen. Det var ett mycket kladdigt och varmt jobb. Därför satt man vid kokgrytan som var placerad på andra våningen då batthen började ta slut. Man skottade febrilt med en paddel så att sugröret hela tiden fick tag i salva utan att någon luft tog sig in. När man inte hade nerver att köra längre stoppades pumpen och man flyttade röret till en ny kokgryta. Sen kunde man andas ut.

Från kokgrytan gick pumpröret ner till en tratt ovanför tubfyllningsmaskinen. Operatören skötte pumpen via en strömbrytare. Hon startade pumpen då tratten höll på att bli tom, och stängde pumpen då tratten började bli full.

Men så fanns det ju pauser. Vid ett par tillfällen gick man till pausrummet (på ett annat våningsplan) och hade glömt att stänga pumpen. Själv fick jag tack och lov endast vara med

om det en gång. Den syn som mötte en när man kom ner i lokalen var allt annat än rolig, även om många spontana skratt kom. Hela tubfyllaren var täckt av kletig Idominsalva. Man fick då kana sig fram över ett mycket halt golv och slå ifrån strömmen. Sedan var det att ta fram vattenslangen och fixa så varmt vatten man kunde. Allt fick spolas och sedan torkas torrt. Var ett arbete som tog lång tid. Ackorden gick ej ihop den dagen. *Det var sämre förr.*

Förskjuten arbetstid

Förskjuten arbetstid var inget vi gillade speciellt, men företaget tog till detta i stället för overtid. Man hade ett gäng damer som man kunde kalla in med kort varsel. Dom jobbade antingen med Idomin eller Bafucin. Då pågick arbetet som regel någon månad tills man var ifatt. Vi reparatörer fick då turas om att vara närvarande. Vi började då 13.30 och jobbade till kl 22.00. Jobbade och jobbade. Vi satt och läste, gjorde hemarbete eller t o m sov i omklädningsrummet. Hände något så fick vi rycka ut och fixa felet.

Etniska konflikter var något helt okänt för oss på den tiden. Jag var dock ute för detta en kväll jag jobbade och som tur var stod jag alldeles i närheten. Det var två grekiska damer som började en häftig ordväxling, för att strax därefter ryka ihop och slåss. Vad gör man? Jag kastade mig in mellan dom och konstigt nog slutade dom slåss. Tänkte mycket sedan på vad jag skulle gjort om dom inte hade slutat.

Var lite speciellt med kvällsarbetarna. De var ofta gladare och trevligare än dom som jobbade på dagen (med vissa undantag). En kväll hade man förbikopplat ett skydd för att man lättare skulle kunna resa upp bafucinburkar som ramlat. Följden blev att en burk högg tag i bandet och operatören som lyft burken skar sig kraftigt i fingret. Jag fick åka med henne till sjukhuset för att bli ihopsydd. Det märkliga var att samma sak hände ett år senare med samma operatör. Då fixade vi till så att det inte gick att förbikoppla skydd.

Deodorant

Ganska många år senare började vi tillverka deodorant. Man hade kommit över märket Bats. Då inköps en modern tubfyllare från Kalmar. Jag var själv med under köpet och innan den levererades var ett par reparatörer med vid provkörningar och tester i Kalmar. Det var väl det som många år senare kom att kallas FAT-test.

Denna maskin var helt automatiserad. Man satte upp kartonger med tomtuber i maskinen sedan gick allt automatiskt. Då var det plasttuber som svetsades samman med svag värme och ultraljud. Man kunde även använda tuber med någon form av kompositmaterial. Fyllningstratten var dessutom försedd med ekolod, så vi slapp överfyllningar med dessa produkter. Även Idominsalvan flyttades till denna maskin. Då sattes även en ny kartonneringsmaskin in.

I rummet intill packningen av aseptiska produkter fanns ett tankrum med många stora rostfria tankar. Dessa användes som lagringstankar både för mediciner och för renalys. Vissa av tankarna kopplades endast in då ångning pågick.

Sov djupt

En förmiddag kom vår driftschef gående genom avdelningen. Han skulle gå genom tankrummet och vidare ut till kontoret. När han gick in i tankrummet stängde han dörren efter sig. Sedan kom han direkt tillbaka och stängde dörren igen. Han

gick fram och tillbaka tre fyra gånger och stängde dörren efter sig. Till sist vinkade han till mig att jag skulle komma. Med sitt elaka leende bad han mig att gå in i tankrummet. Då jag kom in såg jag en av killarna, Jonny, som jobbade med tillverkningen. Han satt på en stol och skulle nog övervaka en överpumpning. Han sov djupt.

Sen gick driftchefen vidare utan att väcka killen, vilket jag i stället gjorde. Vi var båda övertygade om att han skulle få god tid att sova vidare. Utanför företaget. Men konstigt nog hörde vi inget mer om episoden. Kan tänka att driftchefen annars var nöjd med killen och att han nog fått sig en tankeställare och inte skulle sova mer på arbetstid.

Några år senare gjorde samma kille en rejäl tabbe, som man också hade överseende med då han troligen inte visste följderna. Det var vid en rengöring med ånga av en tank. Reglerna var sådana att man efter ångningen skulle låta tanken själv svalna innan man tog den i bruk igen. Denna kollegan tyckte att det tog för lång tid utan ville skynda på momentet lite eftersom han ville använda tanken igen. Tanken kunde rymma 8 000 liter, så den var stor.

Han tog en vattenslang och skulle kyla ner tanken med kallt vatten. Strax efter att strålen träffat tanken var det som en jätte hade lagt sin hand på tanken och tryckt ihop den. Den blev totalt hopskrynkad. Jag hörde ljudet och sprang in. Han sprutade fortfarande vatten på tankresten i rena chocken. Tankresterna skrotades samma dag, och nästa dag fanns en annan tank på plats. Vi hade många gamla tankar på våra olika förråd.

Senare fick jag lära mig den fysiska orsaken till det inträffade. Om jag kommer ihåg rätt beror det på att det blir vakuum i tanken då den kyls och atmosfärstrycket gör att tanken skrynklas ihop totalt. Det hade jag lyckats glömma bort då jag själv ca 10 år senare gjorde samma sak med en mantlad tratt till en tubfyllningsmaskin. Det var dock inte vatten jag använde utan tryckluft.

Sterilavdelningen

Vi reparatörer fick även utföra arbeten inom sterilavdelningen. Det var lite spännande eftersom det bara fanns ett omklädningsrum som användes av både herrar och damer. Det var inte så att man tog på sterilkläder utan på andra kläder, utan man skulle klä av sig till underkläderna.

Man fick alltid gå in med någon annan, och det var nästan alltid en tjej. *Det var bättre förr.*

Eftersom sterilkläder utformades som tvångströjor behövde hjälp med att klä på sig. Knäppningar fanns i ryggpaket som man inte kom åt själv.

Även här inne fanns en tubfyllare för sterila produkter. Det var främst salvor från Scheering som tillverkades. Den maskinen var lite speciell eftersom vikningen utfördes i en station. Det gick så fort att ögat inte hann med. Fick man några problem i vikningen fick man veva maskinen sakta för hand. Sedan fick man själv tänka ut hur man skulle justera vikningarna då den sedan höga hastigheten gjorde att man fick ändrade förhållanden.

Det fanns även ett antal andra maskiner man fick jobba med. Ampullfyllare fanns det ett par olika modeller av. Det var små ampuller som fylldes och sedan smältes glastopparna ihop. Det gällde främst att justera gasbrännarmunstyckena rätt. Det fanns även en autoklav som krävde sitt och vi hade även en frystorkningsanläggning.

Förslagsverksamheten

Någon gång i början på 70-talet infördes förslagsverksamhet på Ferrosan. Det var väl som på andra företag att goda idéer belönades med pengar. Normalt var att man fick hälften av vad företaget beräknades tjäna in under ett år. Fanns även fina priser som delades ut för andra typer av förslag som inte gick att räkna hem. Detta var något som passade oss reparatörer. Nu fick vi chans att dryga ut våra löner.

Under en del år hade man också som uppmuntran att den person som hade erhållit mest pengar i förslagsverksamheten fick åka på mäsas i Göteborg samt att äta en rejäl middag på någon krog på Avenyn. Dock hade man alltid ett "förkläde" i form av någon från ritkontoret med sig.

Tror alltid det var någon av oss reparatörer som fick åka. Det gick så långt att man till sist ändrade på reglerna. Man tyckte att förbättringar ingick i våra arbetsuppgifter och att vi endast skulle få en låg procentsats i utdelning. Då upphörde vi med att lämna in egna förslag, eller så gav vi bort förslaget till något av förpackningsbiträdena. Då kunde man räkna med någon god kaka till kaffet när de fått sin belöning.

Det kunde hända att vi till varje kommittésammanträde hade lämnat in 15-20 förslag. Det var inga dåliga förslag. Vi tjänade ganska mycket extrapengar på dom. Ofta slog vi oss samman två eller tre stycken och delade på pengarna. Våldigt mycket av den tid vi hade över då maskinerna gick som de skulle användes till förbättringar. Man kunde ju prova vad man ville. Ännu var inte Ändringskommittén uppfunnen. *Det var lättare förr.*

På sikt försvann förslagsverksamheten från företaget. Det var nog så att man inte lyckades att få till en rättvis fördelning, många ändrade regler men troligen på att det var så svårt att få folk att ställa upp i juryn. Jurymedlemmarna fick ta mycket negativ kritik.

Vi reparatörer upphörde dock inte med förbättringsarbetet. Det var ju roligt och kreativt att tänka ut nya grejor även om man inte fick extrabetalt.

Reparatörerna fick hjälpa till i verkstaden.

I mitten på 70-talet var det någon som tyckte att vi reparatörer hade det för bra på förpackningen. Vi hade så mycket tid till uppfinningar och annat så vi borde hjälpa till i verkstaden. Till en början skulle vi turas om och vara där en vecka i taget. Protestera i ord kunde vi ju inte, men med tiden kom vi på hur vi skulle kunna klara oss ifrån detta.

Jag var nog den som fick första veckan. Det gick till så att man fick en arbetsorder av verkställare Ove Lundell som beskrev vad som skulle göras. Ofta var det han själv som hittat på arbetsuppgifterna genom att gå runt på företaget och titta efter vad som var mindre bra. På den tiden användes inte så mycket rostfritt material så livslängden på viss utrustning var kort. Det gick väl bra att göra så eftersom jag aldrig hörde något om pengar eller budget. Vet faktiskt inte om det fanns. Det som behövde göras gjordes. *Det var bättre förr.*

Glömmer inte mitt första uppdrag. Överingenjören, Bengt Veraeus, hade för någon månad sedan skickat en del gamla maskiner till skrotet. Då visade det sig att man i experimenthallen behövde en av blandarna han skickat iväg. Som tur var fanns maskinen kvar hos skrotaren, men överingenjören fick betala mer än 10 gånger mer än vad han fått för den. Han var hysteriskt vansinnig. Vi fick aldrig mer använda den skrotaren. Då maskinen kommit tillbaka var det mitt uppdrag att totalrenovera den.

Det var precis vad jag gjorde. Man fick lägga hur mycket tid man ville på en maskin, bara man jobbade med den. Vad man sedan gjorde var inte så viktigt. Efter att ha renoverat alla mekaniska detaljer gav jag mig in på utseendet. Blåstrade allt till grundplåt varefter en långvarig målning startade. På gjutna detaljer förr i tiden fanns det mycket information ingjutet i olika delar. Tillverkarens namn mm mm. Man hade gjutit vissa linjer framträdande. Efter att ha grundmålat kom de små penslarna fram. Jag fyllde i allt lull-lull med olika färger. Det tog massor med tid, men var kul. Tiden hade som sagt ingen betydelse och jag fick mycket beröm för mitt arbete.

Det vi reparatörer sedan kom överens om var att vi skulle stressa verkställaren med uppgifter. Så fort vi gjort en grej klar var vi direkt uppe hos honom för att få nya uppgifter. Vi kunde ta hjälp av någon annan av kompisarna för att snabbt bli klara utan han visste om det. Han blev mer och mer brydd när vi kom och ville ha nya grejor att göra och till sist tog nog hans fantasi slut. Han sa till den killen som var nere att han kunde återgå till förpackningen så länge.

Vi behövde inte längre gå ner på verkstaden och göra "deras" jobb. Det tog oss nog inte mer än ca tre månader att uppnå detta. Det var snabbare att uppnå resultat förr. Vi var dock ofta på verkstaden och gjorde grejor till förpackningen, men det var sällan någon som frågade vad det var vi gjorde.

Vi gjorde många formatdelar till packmaskiner då det tillkom olika burkar då och då. Vi flyttade maskiner mellan linjer, tog bort gamla maskiner och satte in nya. Vi hade mycket stort förtroende att jobba självständigt. Vi byggde även om maskiner vi inte tyckte fungerade tillräckligt bra. Det fick vi ofta göra nere på verkstaden.

Arbetet i kvarteret Degeln.

Att ta en tjänstecykel och åka till kvarteret Degeln och utföra arbete var inget man jublade över. På något sätt var det låg status att åka dit så det var något man försökte undvika.

I Kemifabriken fanns några packlinjer. Här ute packades mest mediciner till djur samt växtskyddsmedel.

Dogevit var en stor serie olika grejor till hundar. Schampo har jag tidigare nämnt. Vitaminer i tablettform var en annan stor produkt.

I deras packlinje för tabletter blev jag inte inblandad så mycket i som tur var. Det var gamla maskiner och det dammade väldigt mycket. Vi fick dock ut och hjälpa dom vid några tillfällen då de inte klarade ut de nya etikettmaskinerna som vi kunde utan och innan.

Däremot fick jag strax efter att jag hade kommit tillbaka från det militära vara på Degeln under några veckor och bygga upp en ny fyll-linje för växtskyddsprodukter.

Toxidol var en stor produkt för Ferrosan, egentligen Teknosan, som var namnet på den avdelning som hade hand om sådant som inte var läkemedel.

Här fick jag erfarenhet av en helt ny typ förpackningar. Det var främst aluminiumflaskor i olika storlekar som användes. Även mindre glasflaskor då aluminium inte stod emot innehållet.

Det var maskiner som förslöt flaskorna på samma sätt som systembolaget använder för sina flaskor.

Här var allt i rostfritt då produkterna verkade ge sig på allt. Dessutom luktade många produkter illa. Jag undrar om någon av de då tillverkade produkterna har överlevt. Tror

inte någon har klarat de moderna bestämmelserna för växtskydd. Men ogräsmedlet fungerade i alla fall perfekt. Vi hade på den tiden möjlighet att rekvirera dessa produkter för eget behov. Mina föräldrar fick mycket av mig. Det luktade mer illa på Degeln förr.

I kvarteret Degeln uppfördes också en antibiotikafabrik 1974. Det som idag är byggnad 57. Det var i princip en och samma reparatör från oss, Kalle Ljung, som fick ta hand om denna.

Dom hade vår första blistermaskin. En Uhlmann. Vi som var kvar fick dock rycka ut då och då. Vi var backup och fick senare mer och mer att göra där då Kalle Ljung flyttades till byggnad 58 då den byggdes.

Även antibiotikafabriken försökte man undvika. Var så jobbiga bestämmelser med omklädningar och annat. Det var lite av ett Fort Knox. De var ett fåtal personer som jobbade där, och kom inte ut förrän de skulle hem för dagen.

Vi reparatörer tilläts dock tulla lite på bestämmelserna. Så fort man fått igång en krånglande maskin såg man till att komma därifrån.

Anders Modess

Malmö

anders@modess.nu

(Fortsättning följer i nästa nummer)

Senapstillverkning på Medicinhistoriska muséet i Uppsala

Under ledning av apotekare Anders Uppfeldt fick hugade spekulanter möjlighet att tillverka Stig Ekströms senap. Jag måste erkänna att jag aldrig tillverkat någon apotekssenap under mitt yrkesverksamma liv.

För att råda bot på denna kompetensbrist åkte jag till Ulleråkersområdet i Uppsala där det Medicinhistoriska muséet är inrymt. När jag väl kom dit strax efter att portarna öppnats en tisdag i december förra året så kunde jag bara konstatera att det redan var fullbokat.

Hängde på låset

Påföljande tisdag, den 17 december, "hängde jag på låset" och fick en plats. Vi var sex personer som fick lyckan att pröva på. Anders Uppfeldt hade blandat ihop en del av ingredienserna så att det skulle gå lite fortare att genomföra tillverkningen. Vi delades in i några grupper så att alla fick pröva på att väga upp torra substanser på gamla apoteksvågar och mäta upp vätskorna med hjälp av mätglas. Det var inte helt enkelt att få till rätt vikt på respektive beståndsdel för en del av deltagarna.

Efter att de olika torra ingredienserna tillsatts följde sedan tillsats av vitlökstinktur, socker, vinättika och vatten. Efter att blandningen homogeniserats med pistill i

Intresset för att göra egen senap på Medicinhistoriska muséet i Uppsala är stort. Apotekare Anders Uppfeldt i vit rock.

Många ingredienser krävs för att göra en klassisk apotekssenap.

morteln använde vi sked och skrapkort för att föra över så mycket som möjligt av den färdiga senapen i bruna burkar. Avslutningsvis signerades etikett och sattes på burken.

Vi fick sedan vårda senapen genom att röra om i den några gånger under en vecka och sedan låta den stå och svälla ytterligare ett par veckor till. Senapen smakade fantastiskt gott även om den tyvärr inte var helt färdig till julafton.

Nedan följer receptet för 175 gram senap som vi hade multiplicerat ett antal gånger för att kunna tillverka en lagom stor sats:

Ett halvt gram av vardera citronsyra, kryddnejlika, svartpeppar och ingefära samt 1,5 gram salt. Svart senap 33 gram och 17 gram vit senap samt 4 gram vitlökstinktur. Avslutningsvis tillsattes 33 gram socker, 38 gram 6 % vinättika och 46 gram vatten.

Nils-Otto Ahnfelt

